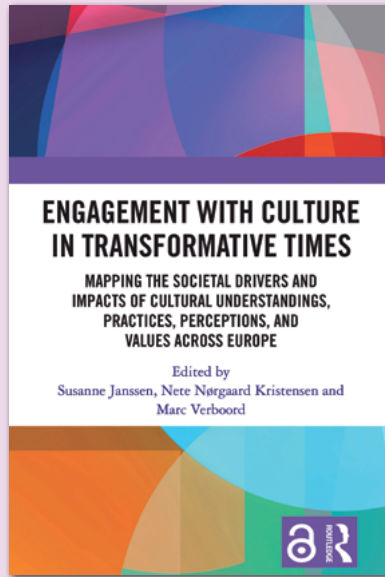


# Boeken



Quirijn van den Hoogen

**Janssen, S., N. Kristensen en M. Verboord (eds.) (2024)**  
*Engagement with culture in transformative times: mapping the societal drivers and impacts of cultural understandings, practices, perceptions, and values across Europe.*

Londen: Routledge, 368 p.  
 Prijs: ca. € 131, gratis online via [www.taylorfrancis.com](http://www.taylorfrancis.com)

Onder de titel INVENT bestudeerde een groep wetenschappers de veranderingen in cultuurparticipatie en percepties over cultuur in Europa in tijden van globalisering, migratie en het toegenomen belang van sociale media. Zij hanteerden een bottom-up cultuurdefinitie waardoor zij niet alleen zicht kregen op gebruik van musea, theater en muziek. Ook internet, sport en religie komen in beeld. Een groot onderzoeksproject waarvoor in negen Europese landen, waaronder Nederland, kwantitatief (een digitale survey) en kwalitatief (interviews met cultuurbeoefenaars en focusgroepen met cultuurprofessionals) onderzoek werd

uitgevoerd. Dit boek is er de weerslag van. De bundel bevat vijftien hoofdstukken, geschreven door meerdere onderzoekers, en brengt een schat aan inzichten en empirische feiten samen. Ze bespreken de bestaande literatuur over het thema, de methodologie en hoe de data uit de INVENT-studie hun analyse ondersteunen. In de conclusie wordt gereflecteerd op de betekenis van de uitkomsten voor vervolgonderzoek naar culturele participatie en cultuurbeleid in Europa, al gebeurt dat laatste niet consequent.

Na een inleiding over het INVENT-project, is het boek verdeeld in drie delen. Deel 1, *Practices and understandings*, bespreekt het onderzoek van culturele praktijken van de Europese bevolking. Het bevat zeer lezenswaardige hoofdstukken over waarom in de globaliserende en digitaliserende praktijk nieuwe onderzoeksmethoden nodig zijn. De gepresenteerde data over cultuurparticipatie laten ook zien dat er nog steeds grote verschillen zijn in digitale geletterdheid van cultuurconsumenten. Deel 2, *Perceptions and experiences*, gaat over de perceptie en de betekenis van cultuur in de verschillende Europese landen. Hoe begrijpen Europeanen in het licht van globalisering en migratie culturele activiteiten, en hoe ervaren en waarderen zij de opkomst van sociale media of globalisering? Hieruit volgt een geruststellende uitkomst: de respondenten die de survey invulden (meer dan 14.000 burgers via het internet) zijn overwegend positief over globalisering en migratie. In de focusgroepen werd beargumenteerd dat dit het culturele aanbod verrijkt. Maar er zijn ook zorgen over het behoud van taal en cultureel erfgoed, interessant genoeg zowel bij autochtone bewoners als bij migranten. Deel 3, *Outcomes, affordances and values*, gaat in op

motieven voor cultuurparticipatie. Er zijn maar weinig verschillen tussen landen in de redenen waarom Europeanen aan cultuur deelnemen: plezier, ontspanning en persoonlijk welbevinden. En, vooral bij museumbezoek, wil het publiek nieuwe dingen leren en worden uitgedaagd. Scherp wordt aangegeven dat toekomstig onderzoek de vraag moet stellen welke waarden mensen realiseren door hun totale pakket aan culturele activiteiten (online en offline), in plaats van te onderzoeken welke specifieke waarden met specifieke culturele disciplines of activiteiten worden gerealiseerd. Een sterke conclusie die helaas niet wordt doorvertaald naar wat dit betekent voor cultuurbeleid.

### Gemiste kansen

Dit soort bundels is zelden bedoeld om in zijn geheel te lezen. De heldere inleiding en indeling staan goed toe de afzonderlijke hoofdstukken naar interesse te lezen. Al vraagt dat veel van de lezer, je moet goed op de hoogte zijn van de cultuursociologische theorieën en bijbehorende onderzoeksmethoden. Niet alle uitkomsten van het onderzoek zijn verrassend, zoals de analyse van verschillende motieven voor participatie bij verschillende culturele activiteiten. Ook de focusgroepstudie over culturele democratie (hoofdstuk 15) legt overbekende barrières voor inclusiviteit bloot. Interessant is wel dat cultuurprofessionals in sommige landen publieksuitbreiding nog traditioneel top-down benaderen, terwijl in andere landen culturele democratie centraal staat.

Na lezing blijf ik achter met de vraag waarom niet is geïnvesteerd in één overkoepelende conclusie over de belangrijkste uitkomsten voor het cultuurbeleid in Europa. Wat betekenen de onderzoeksuitkomsten in het licht van het verrechtende politieke klimaat?

En wat is de betekenis van de veranderingen in culturele consumptiepatronen voor beleid ten aanzien van cultuurspreiding en culturele democratie? Of misschien nog belangrijker: wat is de rol van de overheid met betrekking tot de geconstateerde digitale kloof? Of de groeiende macht van tech-giganten? Mijs inziens neemt Europa terecht een andere afslag dan de VS als het gaat om privacywetgeving en de ijzeren greep van deze bedrijven op het medialandschap. Hoe moeten we in dat licht de veranderingen in de cultuurconsumptie duiden?

Om alvast één tip van de sluier op te lichten, de bundel maakt duidelijk dat de bestaande categorisering binnen cultuur beperkend is voor zowel het onderzoek als het cultuurbeleid. Daardoor blijven veel informele vormen van cultuurbeoefening en nieuwe (digitale) vormen die voor nieuwe generaties belangrijk zijn buiten beeld en worden kansen op meer culturele democratie en bredere maatschappelijke betekenis van cultuur gemist. Ik hoop maar dat in het INVENT-project ook meer beschouwende publicaties zijn voorzien. Dit gedegen en omvangrijke onderzoek is dat meer dan waard.

#### Quirijn van den Hoogen

is universitair docent kunstsociologie en cultuurbeleid aan de Rijksuniversiteit Groningen en de Universiteit van Amsterdam



### Annabel Essink

**Boven, E. van (2025)**

***De bestseller-machine: bestsellers in Nederland, van 1900 tot nu.***

Amsterdam: Amsterdam

University Press, 245 p.

Prijs: € 24,99

In de tijd dat je nog vanaf het Amsterdamse Museumplein tot aan de Amstel uitkeek over tuintjes, verhuisde mevrouw Goldeweijn naar de Weteringschans. Ze beleefde er vele ongelukkige jaren, net als de personages waarmee ze zich omringde, die worstelden met verboden homoseksualiteit of met de wens om als vrouw dokter te worden. Intussen veranderde Amsterdam onomkeerbaar. Over straat raasden voortaan auto's, thuis rinkelde de telefoon.

Hoogleraar Letterkunde Erica van Boven noemt het een typische bestseller, de roman *De klopp op de deur* van Ina Boudier-Bakker uit 1930: een boek dat in korte tijd piekt in verkoop, meestal vlak na publicatie, en inhoudelijk aansluit bij de dromen en angsten van het moment. *De klopp op de deur* is een intieme familiegeschiedenis tegen de achtergrond van de 20ste eeuw, die gekenschetst

wordt door grote technologische en sociale metamorfosen waar mensen angstig en opgewonden van raakten. De tekst laat weinig ruimte voor interpretatie, met een minimaal gebruik aan metaforen, en ook het einde laat weinig vragen open.

De term 'bestseller' raakte in 1930 nog maar pas in zwang, overgewaaid vanuit Amerika. Maar de karakteristieken die gelden voor *De kloppop de deur* zijn toepasbaar op bijna alle bestsellers die sindsdien verschenen. Dat vertelt Van Boven met het uitgebreide naslagwerk *De bestsellermachine: bestsellers in Nederland, van 1900 tot nu* waarin zij het fenomeen doorloopt in een eeuw tijd.

### Prullen

Wie vandaag de dag een bestseller schrijft kan rekenen op een zekere bewondering van lezers, en in elk geval interesse vanuit literaire hoek. Maar in de vroege 20ste eeuw werd er met disdain naar goedverkopende romans gekeken. Wat in de smaak viel bij het gepeupel kon onmogelijk goed zijn, was het idee van critici. Succesboeken werden in kranten omschreven als 'prullen waar de uitgever een strop aan had'. Denk aan kwajongensboeken zoals *De Witte* (1920) van Ernest Claes of *Pietje Bell* (1914) door Chr. van Abkoude. Ook platte-landsromans waren in trek, verhalen waarin het overzichtelijke, landelijke leven centraal stond. Voor dameslectuur met een feministische inborst werd een speciale ere-schandpaal opgetuigd. Boudier-Bakker moest het in recensies vaak ontgelden, net als de schrijfsters Cécile de Jong van Beek en Donk of Ada Gerlo, pseudoniem voor Annie Salomons.

Interessant is dat eens in de zoveel tijd de discussie oplaait over 'feminisering van de literatuur'. Zo uitte literair agent

Paul Sebes in augustus 2025 in *NRC* zijn zorgen over de groeiende aanwezigheid van vrouwen in het boekenvak. Daar kreeg hij een rits verontwaardigde opiniestukken voor retour. Van Boven toont aan dat dergelijke kritiek jaren oud is en steeds herpakt wordt met een nieuwe wikkkel.

Aanvankelijk was het voor een uitgever nog een verrassing welk boek kwam bovendrijven als bestseller en welk boek in het magazijn bleef liggen. In de beginjaren van de 20ste eeuw kan er misschien beter gesproken worden van een 'bestsellerbeest' dan van een 'machine': het verloop was natuurlijker, onvoorspelbaarder. Naarmate de eeuw vorderde en het Amerikaanse voorbeeld dominant werd, kwamen uitgeverijen met marketingstrategieën op de proppen. Organisaties als het CPNB en media als *HP/De Tijd* begonnen bestsellerlijstjes te publiceren, radio- en televisiezenders maakten boekenspecials. De bestseller werd een steeds delicatesere balans tussen campagne en publieke waardering. Zo kregen sommige romans, waaronder het tweede boek van Connie Palmen in 1995, bij verschijnen al het predicaat 'bestseller'. Van Boven doorloopt deze ontwikkelingen chronologisch en aan de hand van specifieke titels, wat de opzet van het boek bij vlagen een tikje schools maakt.

### Ontlezing

In de jaren tachtig las de gemiddelde Nederlander nog 47 minuten per dag. Daarmee was lezen een van de populairste vrijetijdsbestedingen. Maar met de nadering van de eeuwwisseling begonnen deze cijfers te kelderen, totdat aan de start van het nieuwe millennium de gemiddelde leestijd amper nog uit te drukken viel per dag: drie uur per week. De televisie en het internet versloegen de roman, en best-

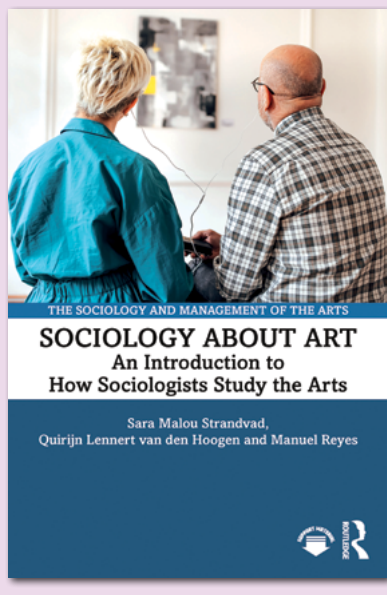
sellers dienden voortaan de uitgever en boekhandel te redden. Daarmee namen romans steeds meer kenmerken over van hun concurrenten, zoals de focus op sterrendom en consumptie. In literaire teksten werd meer nadruk gelegd op de consumptie van personages: ze droegen een Rolex, dronken Coca-Cola. En er verschenen opvallend meer autobiografieën, schrijvers werden steeds vaker opgevoerd als beroemdheid. Denk aan Jan Wolkers, Jan Cremer, of, vanaf 2000, Kluun.

Misschien miste de lezer toch iets in die onttoverde wereld van consumptie. Opvallend is namelijk de vogelvlucht die het genre *fantasy* neemt sinds de eeuwwisseling, boeken waarin gedroomd wordt over een bovennatuurlijk mysterie of terugkeer naar religie. Namen zoals Dan Brown, Umberto Eco of Tolkien kent bijna iedereen. Aan kop staat J.K. Rowling met het fenomeen *Harry Potter*, de boekenserie over een tovenaarschool die nog altijd op handen wordt gedragen door een schare internationale fans. Dat internationale weerspiegelt de huidige boekenmarkt die met het jaar meer globaliseert.

Uitzonderingen zijn er altijd geweest: literaire teksten zonder duidelijke marktpotentie die plotseling toch een groot publiek raken. Denk aan Harry Mulisch, Jan Siebelink, of recent Lucas Rijneveld. Misschien vormen zij de troost voor de boekensector. Hoewel de meeste bestsellers inmiddels 'gemaakt' worden, komt er af en toe ook een 'natuurlijk' voorbeeld ter wereld.

**Annabel Essink**

is redacteur van *Boekman*



Henk Roose

**Strandvad, S.M.,  
Q.L. van den Hoogen en  
M. Reyes (2024)**

***Sociology about art:  
an introduction to how  
sociologists study the arts.***

Abingdon, Oxon: Routledge, 217 p.

Prijs: € 41,39

Hoewel sociologen kunst vaak waarderen in hun vrije tijd, als bron van esthetisch plezier, maatschappelijk commentaar of culturele expressie, blijft kunst opvallend afwezig in het hart van sociologisch onderzoek. De kunstsociologie is een niche binnen het vakgebied, met aanzienlijk minder beoefenaars wereldwijd dan pakweg de medische sociologie of de arbeidssociologie. Toch biedt kunst een uitzonderlijk rijk domein om sociologisch mee aan de slag te gaan. Dat is precies wat dit boek aantoont: door kunst te benaderen als een sociaal fenomeen ingebed in machtsrelaties, instituties en (betekenis-) systemen, vormt ze het ideale venster op de samenleving.

*Sociology about art* is een inleiding tot de kunstsociologie, geschreven door een internationaal team van auteurs die

allen als docent verbonden waren of zijn aan de opleiding Kunsten, Cultuur en Media van de Rijksuniversiteit Groningen. Het boek is opgebouwd rond drie theoretische pijlers: kritische sociologie, interpretatieve sociologie en systeemtheorie. Elk deel start met een heldere, algemeen sociologische introductie: de kernconcepten, de belangrijkste denkers en hun ideeën. Daarna zoomt het in op wat deze perspectieven betekenden voor de kunstsociologie. Het eerste deel vertrekt bij Karl Marx als stamvader, gaat via Horkheimer, Adorno en Benjamin van de Frankfurter Schule – die de rol van kunst en massacultuur analyseerden in het licht van sociale ongelijkheid, ideologie en de invloed van massamedia – en eindigt bij Pierre Bourdieu, één van de meest invloedrijke kritische sociologen. Voor wie minder vertrouwd is met sociologie bieden deze inleidingen een stevig houvast; voor kenners zijn ze een handige oprisser. Daarna duikt deel één dieper in Bourdieu's denken: hoe hij het sacrale aura van kunst ontmantelt en de burgerlijke wortels ervan blootlegt. Concepten als habitus, veld, cultureel en symbolisch kapitaal komen uitgebreid aan bod, mét toepassingen. Ook de denkers na Bourdieu krijgen aandacht: van Petersons idee van de culturele omnivoor, Sapiro's werk rond het literaire veld, tot Boltanski & Thévenots beroemde *orders of worth* en Heinrich's waardenregimes.

#### **Collectieve activiteit**

In het tweede deel verschuift de focus naar het symbolisch interactionisme en de interpretatieve sociologie. Hier staat kunst centraal als collectieve activiteit. Howard Beckers idee van *art worlds* en Richard Petersons benadering van *production of culture* tonen hoe kunst ontstaat in samenwerking

tussen verschillende actoren: kunstenaars, producenten, critici, publiek, enzovoort. Kunst is het resultaat van sociale interactie, samenwerking binnen een organisatorische context. De auteurs benadrukken het belang van empirisch onderzoek en etnografie om deze processen te begrijpen. Dit deel is bijzonder geschikt voor studenten die willen begrijpen hoe culturele productie werkt, hoe netwerken functioneren en welke rol instituties spelen in het vormgeven van artistieke praktijken. Ook het actor-netwerkperspectief komt hier aan bod, inclusief hoe dit wordt toegepast in kunstonderzoek. Het werk van de Franse socioloog Antoine Hennion krijgt daarbij een prominente plaats: hoe beleven mensen kunst en muziek en hoe komen die ervaringen tot stand in samenwerking met bijvoorbeeld instrumenten, media en andere mensen?

Het derde deel behandelt systeemtheorie, waarin kunst wordt gezien als een autonoom communicatiesysteem. De auteurs laten mooi zien hoe Niklas Luhmanns systeemtheorie om een radicaal andere manier van denken vraagt: kunst is een zelfreferentieel systeem dat opereert volgens eigen logica en codes. Het kunstsysteem onderscheidt zich van andere maatschappelijke systemen, zoals economie of politiek, en genereert betekenis door onderscheid te maken tussen wat als 'kunst' geldt en wat niet. Dit deel biedt waardevolle inzichten voor wie geïnteresseerd is in de relatie tussen kunst en maatschappij op macroniveau. Het daagt de lezer uit om voorbij de actorgerichte benaderingen te denken en kunst te begrijpen als een communicatieve structuur.

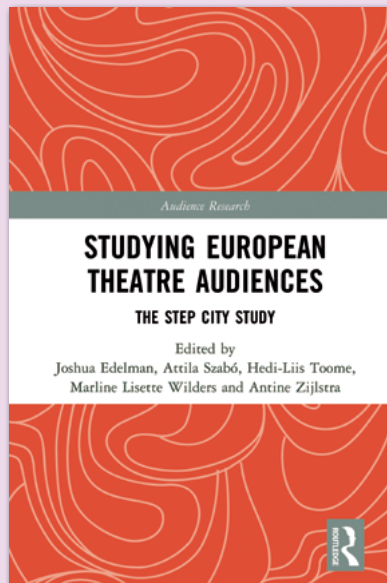
#### **Solide basis**

De kracht van het boek zit in zijn heldere structuur en de evenwichtige behandeling van

uiteenlopende theoretische perspectieven. Door klassiekers als Bourdieu, Becker/Peterson en Luhmann naast elkaar te plaatsen, krijgen lezers een breed en genuanceerd beeld van hoe je kunst sociologisch kan analyseren. De keuze voor een 'klassieke' canon heeft voordelen: het biedt een solide basis. Maar het betekent ook dat sommige hedendaagse stemmen, zoals Pauwke Berkers, Pascal Gielen, Giselinde Kuipers of Jennifer Lena minder aan bod komen. Misschien is dat juist de uitnodiging aan de lezer: gewapend met de theoretische bagage uit het boek zelf op ontdekkingstocht gaan, buiten de gebaande paden. Dit boek maakt abstracte (kunst-) sociologische theorieën toegankelijk zonder ze te simplificeren. Ideaal voor onderwijs, maar ook voor iedereen die zich wil verdiepen in kunst en samenleving. Je krijgt een toegankelijke én diepgravende introductie tot de kunstsociologie, in de traditie van werken als Vera Zolbergs *Constructing a Sociology of the Arts* (1990), Hans Van Maanens *How to Study Art Worlds?* (2009) en Victoria Alexanders *Sociology of the Arts* (2020). Geen slecht lijstje om in te staan. Als meer collega's zulke boeken zouden schrijven, dan zou de kunstsociologie, met enige overdrijving, wel eens kunnen uitgroeien tot een populaire sociologische discipline. *Sociology about art* is dus prima lectuur, misschien zelfs tussen twee museumbezoeken door!

**Henk Roose**

is hoogleraar sociologie aan de Universiteit Gent



**Tamara Bakker**

**Edelman, J. (et al.) (eds.) (2025)**

***Studying European theatre audiences: the STEP city study.***

Londen: Routledge, 214 p.

Prijs: ca. € 131

Wie bezoeken theatervoorstellingen in middelgrote steden? Hoe beleven zij hun bezoek? Verschillen de ervaringen tussen steden en hangt dit samen met hoe het lokale theateraanbod wordt geproduceerd, gedistribueerd en gefinancierd?

*Studying European theatre audiences: the STEP city study* bundelt de resultaten van een grootschalige publieksstudie in vier middelgrote steden: Groningen (Nederland), Tartu (Estland), Debrecen (Hongarije) en Newcastle (Verenigd Koninkrijk). De resultaten van meer dan 7.000 enquêtes, ingevuld door bezoekers, worden aangevuld met gegevens uit interviews en focusgroepen van theaterpubliek. Onder leiding van hoofddocent theater aan de Manchester School of Theatre Joshua Edelman biedt het boek inzichten over publieksbeleving en een diepgaande reflectie op de

gebruikte onderzoeksmethoden. De kernvraag van het boek is niet alleen wie het theater bezoeken, maar ook waarom, wat ze ervaren en welke betekenis ze aan hun bezoek geven. De onderzoekers spreken bewust niet van consumenten of toeschouwers, maar van gebruikers (*users*) om hun rol binnen het theaterecosysteem te benadrukken. Ze positioneren het publiek daarmee als actieve betekenisgever. De passieve toeschouwer, zoals men die nog kende in de 19de eeuw, is vervangen door een bezoeker die tegelijk deelnemer, co-creator en criticus is, en met eigen perspectieven, emoties en gedragingen de betekenis van de theatervoorstelling mede vormgeeft. Interessant is dat het boek laat zien dat 'het publiek' geen eenduidige entiteit is, maar gefragmenteerd, dynamisch en afhankelijk van context en voorstelling. In het boek worden hiervan veel voorbeelden gegeven, zoals dat van een poppenshow die door vrouwen vaker als mooi werd ervaren dan door mannen. Daarmee biedt de publicatie een belangrijk tegenwicht voor simplistische beelden van 'de bezoeker'. De onderzoekers verbinden surveydata met kwalitatieve verdieping. Statistische patronen worden gevoed en verklaard door persoonlijke verhalen. Daarmee bieden ze meer dan cijfers, ze geven een stem aan het publiek.

Wat deze studie bijzonder maakt is de methodologische transparantie en reflectiviteit. De auteurs nemen hun onderzoekspraktijk als onderwerp van analyse: welke methodes werken, welke minder, en waarom? Welke mogelijkheden zien zij voor vervolgonderzoek? Zo ontstaat een metaniveau dat zelden zo expliciet in publieksonderzoek wordt meegenomen. Het past bij wat de auteurs *slow research* noemen: een werkwijze waarbij men de tijd neemt om kwalitatief onderzoek toe te voegen voor

meer duiding, een collectief aan onderzoekers betreft voor een grote diversiteit aan invalshoeken en zorgvuldig de onderzoekstaal kiest.

### Lokale context

Een belangrijk inzicht in het boek is hoe sterk de lokale context en culturele infrastructuur de samenstelling en beleving van het theaterpubliek beïnvloeden. De geografische ligging en structuur van een stad zijn van directe invloed op wie zich aangesproken voelt tot theater. Publieksdata staan niet los van de culturele, sociale en politieke realiteit waarin ze ontstaan. Factoren als bevolkingssamenstelling, inkomensniveaus, mobiliteit en het culturele aanbod in de stad bepalen mede het profiel van het publiek. Ze hebben een effect op wie toegang heeft tot het theater en zich aangesproken voelt om te gaan. Ook de historische ontwikkeling van een stad speelt mee: oude culturele tradities, beleidskeuzes uit het verleden en de aanwezigheid (of afwezigheid) van podia en gezelschappen vormen het kader waarbinnen publieksrelaties zich ontwikkelen.

Voor beleidsmakers en theaterprogrammeurs is deze constatering belangrijk: goed zicht op de specifieke context en behoeften van lokale gemeenschappen vergroten de kans op een duurzaam publieksbereik en een betekenisvolle culturele ervaring.

*Studying European theatre audiences* nodigt uit om niet alleen te meten, maar ook te begrijpen. Voor onderzoekers is het boek een voorbeeld van hoe kwantitatief en kwalitatief werken elkaar versterken. Hoewel de onderzoekers aanvankelijk vooral kwantitatieve data verzamelden om vergelijkingen te maken, bleek al snel dat verrassende cijfers in drie van de vier steden om meer verdieping vroegen. Dit leidde tot een volgende kwalitatieve onder-

zoeksfase, wat samen zorgde voor een rijker en genuanceerder inzicht. Het boek biedt ook theatermakers en beleidsmakers waardevolle lessen. Het daagt hen uit om publieksbeleid niet enkel te baseren op bereikcijfers en socio-demografische data, maar zich daarnaast te verdiepen in de culturele motivaties en contexten van het publiek. In een tijd waarin de vraag naar het meten van maatschappelijke impact van cultuur sterk groeit, is deze publicatie bijzonder relevant.

Het onderzoek beperkt zich tot theaterbezoekers, waardoor de uitkomsten niet zomaar toepasbaar zijn op andere kunstvormen. Gezien de toenemende behoefte binnen de culturele sector om over disciplines en beleids terreinen heen samen te werken kan dit onderzoek een aanmoediging zijn voor vervolgonderzoek met een integrale benadering. Andere vragen die het onderzoek oproept zijn in hoeverre de resultaten ook gelden voor kleinere gemeenten of juist voor hoofdsteden en of de uitkomsten de tand des tijds doorstaan. Het onderzoek is immers al meer dan tien jaar oud en in de tussentijd is er voor theaters een hoop veranderd. •

#### Tamara Bakker

is zelfstandig onderzoeker en adviseur in de culturele sector, met als specialismen publieksbereik, monitoring en cultuurbeleid